

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ КОМПОНЕНТИ КОРПОРАТИВНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

М. М. Радева,

к. е. н., доцент, Класичний приватний університет

Окреслено основні складові інституціонального середовища корпорації: інститут менеджменту, інститут власників компанії, інститут держави, глобальні інститути.

Basic constituents of institutional environment of corporation were outlined. There is institute of management, institute of proprietors of company, institute of state, worldwide institutes.

ВСТУП

У 80—90-ті роки ХХ сторіччя остаточно як інститут сформувалися корпорації, перетворившись з об'єктів міжнародних відносин на їх активних творців. Даний період історії розвитку людства позначився феноменом глобалізації, низкою значних наукових відкриттів, виникненням та розвитком нових галузей науки. У суспільстві відбувся ряд культурних, соціальних та технічних змін, перш за все в галузі комунікації, інформації, транспорту.

В умовах трансформації українського суспільства зруйнувалися більшість зв'язків, що спиралися на базисні інститути адміністративної економіки. Нові обмеження та нові можливості стають причиною невідповідності інституціональної оболонки запитам економіки та одночасно дають змогу системі відібрати елементи, що придатні для будівництва нової інституціональної системи. Процеси формування нової інституційної системи насамперед відбуватимуться у сферах, де залишилося менше фрагментів попередніх інститутів.

Питання ефективного функціонування такої організаційно-економічної форми бізнесу як корпорація обумовлює потребу глибокого і всебічного наукового осмислення понять інституційного середовища корпорації, а також вивчення досвіду у цій сфері промислово розвинених країн.

РЕЗУЛЬТАТИ

Пристосовуючись до змін середовища існування, корпорації змушені трансформуватись у нові, більш гнучкі форми за класичною схемою всіх інституційних змін: нові потреби — нові форми. Інститути за допомогою формальних і неформальних "правил гри" встановлюють рівновагу між окремими елементами соціальної системи, що співіснують як проблема. Через

інститути відбувається оформлення стабільних образів та методів дії людей. Правила та механізми, що регулюють процеси функціонування на підприємстві, складають інституціональне середовище корпорації. Визначимо чотири основні інститути корпорації, що взаємодіють між собою та складають інституційне середовище корпорації:

- інститут менеджменту, на який покладено відповідальність за виживання та зростання корпорації;
- інститут власників компанії, що формують сутність корпорації;
- інститут держави як особливий вид соціального інституту;
- глобальні інститути.

Менеджери як ядро корпорації безпосередньо відповідають за формування й реалізацію прийнятих рішень, розвиток корпорації та досягнення корпоративних цілей. Проблема управління зводиться до створення оптимальних умов роботи власників і менеджерів через створення та функціонування нормативних й інших регуляторів (відповідних інститутів), що можуть формалізувати сторони корпоративної взаємодії. До таких інститутів відносимо норми, нормативні акти, ринкове середовище.

Власники корпорації (акціонери та інвестори, фізичні та юридичні особи, державні та недержавні органи) через статутний капітал утворюють змістовний інститут з правом схвалювати чи заперечувати рішення менеджерів. Історична форма нагляду власників над менеджерами через участь в управлінні або через контроль управлінських рішень слабшає зі збільшенням розмірів корпорації та кількості власників [4]. Саме відмінності у підходах до побудови системи контролю пояснюють різноманітність систем і моделей корпоративного управління.

Проблема контролю за діяльністю корпорації в найбільш розповсюджених системах вирішується різними засоба-

ми. З точки зору А. Хіршмана, незадоволені акціонери мають два основних важеля впливу на менеджмент: прямий — "голосувати", опосередкований — "піти". Інсайдерські системи базуються на інституті акціонерів; вони заохочують інвесторів брати більш активну участь у внутрішньому контролі ("голосувати") і ускладнюють вихід. Аутсайдерські системи ґрунтуються на інституті незалежних директорів та зовнішніх інститутах (фондовому ринку, фінансовому ринку, товарному ринку); вони забезпечують легкий вихід ("піти") й утруднюють голосування.

Розпорошення корпоративного капіталу та відокремлення влади від управління проковує низку конфліктів у корпорації: між менеджерами і власниками; між менеджерами і працівниками; між крупними і дрібними власниками; між державою і корпорацією.

Розбіжності інтересів менеджерів та власників корпорації, кожний з яких переслідує свої інтереси, обумовлені суб'єктивною природою економічних агентів. Власники бажають максимізувати ринкову вартість компанії та дивіденди, менеджери — максимізувати особисту корисність. Делегуючи повноваження найманим менеджерам, власники позбавляються реальної інформації, що не дозволяє останнім адекватно оцінювати якість управлінських рішень.

Поведінка акціонерів як власників залежить від кількості та цінності титулів власності. Більшість дрібних власників, які усунені від керівництва корпорацією, змушені перейматися лише проблемою максимізації дивідендів. Основна економічна влада зосереджується в руках власника контрольного пакету акцій, забезпечуючи привілейований доступ до корпоративного капіталу, продукту, доходу.

Держава формує зовнішній обмежувальний інститут, що регулює та обмежує діяльність корпорації та інших громадських об'єднань даного суспільства. Завдання національної політики сконцентровані у трьох групах: забезпечення національної безпеки України та захист її незалежності; інтегрування економіки у світове господарство; забезпечення потреб внутрішнього розвитку [8].

Державне регулювання виходить за межі безпосереднього управління державними корпораціями, створюючи цілісну організаційно-правову базу функціонування всіх корпоративних підприємств. Держава встановлює правила гри — норми, закони, що визначають можливості розвитку корпорації. Виступаючи регулювальником відносин між власниками, менеджментом, найманими працівниками та контактними групами, держава перетворюється на суб'єкт корпоративного управління. Вплив держави відбувається безпосередньо через систему загальногосподарських норм і нормативів та опосередковано через реалізацію стратегій соціальної відповідальності корпорацій, регулювання діяльності інших утворень в межах даного суспільства [4].

Зростання соціальної функції та соціальних наслідків діяльності корпорацій сприяє потребі у забезпеченні соціальної відповідальності корпорації перед зацікавленими групами — інвесторами, власниками, працівниками, постачальниками, покупцями, урядом, населенням, торговими асоціаціями, конкурентами, засобами масової інформації, кредиторами, державними та недержавними організаціями тощо. Протиріччя між економічно-правовою відповідальністю корпорації (задоволення потреб суспільства в товарах, задоволення вимог власників в прибутку, необхідність корпорації діяти в межах закону) та етичною (виконання суспільно корисних дій за межами закону та економічної вигоди) відображають суперечності між діями й інтересами власників, менеджерів, уряду та інших зацікавлених груп.

Проблему державного корпоративного контролю можна розглянути з іншої точки зору: на предмет суперечностей між менеджерами/власниками та суспільством. Г. Мінцберг запропонував концептуальну підкову, що відображає фундаментально різні цінності та ідеології [7], — своєрідний портфель варіантів вирішення проблеми контролю над крупною впливовою корпорацією залежно від конкретних обставин:

— націоналізація — прямий контроль з боку уряду;

— демократизація — доступ до управління множини зацікавлених груп з використанням формальних засобів (представницька демократія, плюралістична демократія, демократія, що бере участь);

— регулювання — сумісний контроль над діяльністю організації з боку менеджерів та урядових організацій;

— тиск — безпосередній натиск на менеджмент корпорації через здійснення групами активістів одноразових компаній "з метою підштовхнути корпорацію до дій, що в принципі не піддаються регулюванню";

— довіра — вимушена віра в здатність менеджменту самостійно знаходити баланс між соціальними й економічними цілями;

— ігнорування — утримування від будь-яких дій по відношенню до корпорації;

— спонукання — мотивація економічними стимулами з боку держави соціально значимих програм;

— відновлення — безпосередній контроль з боку акціонерів як єдиний засіб забезпечення економічних інтересів законних власників, "вільний від згубної доктрини соціальної відповідальності".

Концептуальна підкова може стати джерелом позицій, що дають можливість корпорації залежно від обставин вибрати форму корпоративного контролю [7]. Деякі вчені пропонують зазначені концепції розглядати як соціальні (державні) стратегії національної моделі корпоративного управління [4]. Саме на формування національної моделі корпоративного управління має бути направлена діяльність держави як інституціональної компоненти корпоративного сектору.

Зростання чисельності глобальних корпорацій дозволяє їм уникати державного та демократичного контролю [3]. Активізація процесу глобалізації та глобальних трансформацій призводить до того, що цей феномен стає головним чинником впливу на внутрішнє життя будь-якої країни.

Важливим елементом інституціонального середовища корпорації є глобалізація, що виступає одним із джерел нових можливостей, і одночасно стає причиною багатьох конфліктів та нагроз на державному та міжнародному рівнях. Сучасні компанії працюють на глобальний ринок, міжнародні економічні зв'язки охоплюють практично всі країни, кожна з яких тією чи іншою мірою залежить від міжнародного бізнесу. Характеристикою глобалізації стає прискорення динаміки міжнародних потоків капіталу, інформації, ресурсів, товарів, людей; розвиток міжнародних мереж транспорту і зв'язку.

Збалансоване трактування сутності глобалізації виявляє як її нові можливості, так і викликані нею недоліки. Прихильники глобалізації вважають, що вона як прояв прогресу несе невичерпні економічні і соціальні інновації; полегшує взаємодію між державами, забезпечує доступ до передових досягнень людства. З приводу останнього Г. Волинський [2] зауважує, що "тоді як у країнах, що розвиваються, починають поширюватися нові технології, у найрозвинутіших і багатих країнах створюються ще ефективніші нові технології та наукомісткі продукти, які надійно захищені законами про інтелектуальну власність, патентами і відомими торговими марками". Глобалізація сприяє прискореному розвитку продуктивних сил, найінтенсивнішому спілкуванню держав і народів, формуванню нових політичних підходів, створенню потужної ресурсної бази й інтелектуального потенціалу для забезпечення економічного розвитку [3].

Противники визначають негативний вплив глобалізації на основний двигун прогресу — ринкову конкуренцію, яка під впливом глобалізації перетворюється на свою протилежність — глобальну монополію. Нездатність досягти рівня міжнародної конкурентоспроможності віднімає шанси на виживання не тільки у окремих товаровиробників, але й у країн загалом.

Глобалізація виступає чинником тотальної галузевої консолідації, що посилюватиметься внаслідок поширення впливу СОТ. Виживання потребує від компанії постійного зростання через злиття та поглинання на локальному, регіональному, національному та глобальному рівнях. Зростаючий тиск іноземної конкуренції внаслідок відкритості національних ринків, необхідності залучення до виробництва технологій та спеціалістів різних підприємств сприяє посиленню процесів інтеграції, кооперації та координації між національними підприємствами провідних західних країн [6]. Товаровиробники знаходяться у безперервному пошуку способів протидії конкурентам, пристосовування до умов зовнішнього середовища та

ефективного використання ресурсів.

Діалектична природа глобалізації створює нівелювання національно-державних відмінностей з одночасним перерозподілом якості життя на користь окремих країн та народів. У глобальному просторі постійно виникають маргінальні області, що ізолювані від позитивного впливу процесів глобалізації. Відбувається розшарування світової економіки на "зони зростання" та "зони застою" [3]. Глобалізація, втягуючи країни в єдині процеси обміну ресурсами та діяльністю, несе переваги для найбільш підготовлених країн та викликає регіональну диференціацію країн. Результатом глобалізаційних процесів стає посилення диспропорцій у розвитку різних країн світу, загострення протиріч розвитку міжнародних відносин [8].

Процеси глобалізації, локалізуючи інвестиції, ресурси, технології, концентруються в колі провідних елітних країн. Зростає глобальна залежність та глибина їхньої інтеграції одна від одної, одночасно зменшується залежність цих країн від інших. У 2000 році розвинені країни Заходу спрямували одна одній до 81% загального обсягу експорту [1]. За даними СОТ, у 2005 році вперше обсяг торгівлі країн, що розвиваються, досяг 31%. Це пов'язане, по-перше, з високими цінами на нафту та інші сировинні ресурси; по-друге, зі зростанням частки експорту продукції оборонної промисловості частка експорту продуктів харчування та сировини, що є традиційними для слабборозвинутих країн, скоротилася [8].

Більшість країн світу виключено з процесу обміну товарами, технологіями й ресурсами та позбавлено доступу на світові ринки. Триває масова передача негативних наслідків глобалізації (соціальних, культурних, морально-психологічних) у країни "третього світу" [3]. Колишні соціалістичні країни наряду з країнами третього світу стають базами для розміщення зарубіжними корпораціями підприємств з найнижчим технологічним та організаційним рівнем. Ці країни втрачають можливість розвивати власні технології та конкурентоспроможність [6].

Крім того, діяльність корпорацій у різних галузях економіки, таких як гірничодобувна, хімічна, лісова, рибне господарство завжди непоправно шкоди природі, призводить до порушення екологічного балансу. Тому більшість корпорацій не проводить таких робіт на національній території, а переносить їх у країни, що розвиваються.

Нерівні фінансово-економічні потужності учасників господарського обміну нерідко змушують приймати "правила гри" сильніших учасників, поглиблюють асиметричність взаємозалежності між провідними корпораціями та слабборозвиненими країнами, збільшують нерівномірність соціально-економічного розвитку світу, що в свою чергу породжує нагромадження кризового потенціалу в міжнародній фінансовій та торговельній системах [3].

Процес глобалізації приводить до появи міжнародних виробничих ланцюжків ТНК з новою системою міжна-

родного розподілу праці: у розвинутих країнах зосереджені науково-дослідні підприємства, органи маркетингу та управління, банки та фінансові установи; у країнах, які розвиваються, зосереджені підприємства з найнижчим організаційно-технологічним рівнем, що забезпечує масове виробництво стандартизованої продукції [2; 6]. Задача української держави — зайняти провідні позиції у міжнародному поділі праці, що є одним з головних чинників розвитку економіки.

Корпорації розвивають різні форми нецінової конкуренції, використовуючи конкурентні переваги технологічних та організаційних інновацій для підвищення конкурентоспроможності; слабкорозвинуті країни можуть використовувати у якості конкурентних переваг лише дешеву природні ресурси та гранично дешеву робочу силу. Випереджальне створення інновацій вимагає колосальних затрат на НДДКР, що недоступні слабкорозвинутим країнам [2].

В умовах глобалізації прискорена індустріалізація та вихід на світовий ринок з готовими промисловими товарами уже не стає для України засобом поліпшення економічної ситуації, оскільки країни, що розвиваються, не можуть подолати технологічний відрив від найрозвинутіших країн, навпаки, збільшуючи його. Країни, що розвиваються, змушені вести цінову конкуренцію, використовуючи заходи зі зниження витрат на оплату праці та первинну обробку сировини [2].

Нова глобальна інформаційна економіка, по суті спекулятивна, має низький рівень витрат, набагато перевищує рентабельність традиційної індустріальної економіки, паразитує на старій економіці, підриваючи не тільки її, але й економіку в цілому. Глобальний капітал породжує спекулятивні фінансові потоки, що руйнують економіку слабких держав і дестабілізують фінансові ринки навіть сильних держав. Корпорації із сектора реального переходять до віртуальної економіки, віртуалізуючи працю та виробництво. Все більша кількість корпорацій займається спекулятивними операціями і концентрує капітал у незначній кількості людей. Темпи зростання обсягів торгівлі вдвічі вищі за темпи зростання обсягів виробництва

Панування транснаціональних корпорацій ставить під загрозу функціонування інституту держави, що не здатний ефективно виконувати свою роль. Не дивно, що деякі автори розглядають глобалізацію як процес перерозподілу економічних і політичних функцій між державою, ТНК і міжнародними організаціями [3]. Корпорації активно підтримують думку про кризу інституту держави, що їм заважає, стримуючи агресивну експансію. Провідні держави світу, які є країнами базування основної частини ТНК, схильні підтримувати і захищати інтереси корпорацій [5].

Завданням слабких національних держав, ізольованих від позитивного впливу процесів глобалізації, таких як Україна, має стати соціалізація розвитку; опрацювання та реалізація національної стратегії корпоративізації еконо-

міки, що дозволяє залучити робітників та службовців до акціонування як форми соціалізації капіталізму.

Альтернативою економічної і владної експансії корпорацій можуть стати процеси регіоналізації, розвиток яких обумовлено такими факторами [5]: неординарний рівень економічного розвитку країн світу та груп країн; закономірності науково-технічного прогресу; тенденції демографічного розвитку; необхідність розв'язання наявних глобальних проблем (енергетичної, екологічної, продовольчої, демографічної, роззброєння); скороченням відстаней; ринковою уніфікацією економічного розвитку.

Розвиток форм регіональної інтеграції (зона вільної торгівлі — митний союз — спільний ринок — економічний союз) дозволить трансформувати світову економіку у систему пов'язаних національних економік [5]. Регіональна інтеграція може забезпечити раціональне використання потенціалу країни, вирішити питання соціальної політики завдяки концентрації зусиль на пріоритетних програмах соціально-економічного розвитку.

Як будь-яке соціально-економічне явище, глобалізація має свої позитивні та негативні сторони. Раніше вважалося, що позитивними наслідками глобалізації можуть скористатися розвинені країни світу, у той час як негативні впливають переважно на країни зі слабкою економікою. Але останній перебіг подій свідчить про те, що негативних проявів глобалізації не вдається уникнути нікому, в тому числі і розвиненим державам. ТНК у своєму прагненні досягти надприбутків ігнорують національні законодавчі акти, а також міжнародні норми та етичні вимоги.

Панування глобальних корпоративних інститутів породжує ряд небезпек, таких як підвищення нестійкості економіки, ризики спонтанного розвитку негативних явищ, уникнення корпораціями державного контролю, скорочення ресурсу державного регулювання економічних процесів, деформації національного відтворювального процесу, поширення єдиних стандартів на національну культуру, моральне старіння робочої сили, посилення дуалістичного характеру економіки, підвищення впливу зовнішніх факторів на розвиток держави. Це неповний перелік проблем, для яких необхідно знайти аргументоване вирішення.

Але діяльність корпорацій має і свої позитивні сторони: ТНК зробили значний внесок у розробку передових технологій та науково-дослідницьку роботу. Національні держави просто не володіють такими коштами, що провідні ТНК виділяють на наукові програми. Двигомом науково-технічного розвитку виступає саме глобалізація. Безперечно, позитивним внеском глобалізації є активізація дій країн щодо захисту суверенітету й одержання доступу до світових ресурсів [Ч—1, С. 36].

Та в будь-якому випадку, чи є діяльність корпорацій позитивною для світової економіки, чи несе в собі заг-

розу руйнації, глобалізація світової економіки є явищем об'єктивним та незалежним від бажань та інтересів окремих суспільних груп. Основна відмінність сучасних національних корпорацій — мегавплив на світове господарство. Завдання і проблеми знаходження Україною свого місця в системі міжнародних відносин залишаються актуальними у теоретичному і практичному плані.

ВИСНОВКИ

Ефективний напрям розвитку української економіки має базуватися на створенні й плідному функціонуванні інститутів, адекватних сучасній глобальній економіці. Політика подальшої інтеграції України в глобальну економіку має використовувати переваги корпоративних об'єднань, відмовившись від хибної політики демонополізації через розукрупнення, зі стимулюванням конкурентоспроможних галузей економіки. Одним з напрямків використання Україною переваг глобалізації може стати самостійна побудова інтернаціоналізованої відтворювальної системи через створення українських транснаціональних структур, яким делеговано повноваження представляти національні інтереси у світовій економіці. Необхідність захисту від наслідків глобалізації потребує зростання ролі інституту національної держави опосередковано через реалізацію стратегії соціальної відповідальності корпорацій. Зусилля держави як інституціональної компоненти корпоративного сектору мають бути направлені на формування національної моделі корпоративного управління.

Література:

1. Білорус О. Г. Глобалізація і національна стратегія України. — К.: ВО "Батьківщина", 2001. — 301 с.
2. Волинський Г. Про конкурентні переваги в умовах глобалізації // Економіка України. — 2006. — № 12 (541). — С. 68—72.
3. М. П. Денисенко, А. П. Гречан, Ю. Б. Пінчук, Л. О. Стороженко Економіка України в умовах глобалізації // Економіка та держава. — 2006. — № 5. — С. 28—31.
4. Євтушевський В. А., Ковальська К. В., Бутенко Н. В. Стратегія корпоративного управління. — К.: Знання, 2007. — 287 с.
5. Карпенко Г. В. Глобалізація: шлях до соціальної катастрофи чи шанс на економічне зростання України? // Прометей. — Донецьк, 2004. — Вип. 1 (13). — С. 151—155.
6. Кіндзерський Ю., Паламарчук Г. Проблеми національної конкурентоспроможності та пріоритети конкурентної політики в Україні // Економіка України. — 2006. — № 8 (537). — С. 19—29.
7. Минцберг Г., Куинн Дж. Б., Гошал С. Стратегический процесс: Пер. с англ. под ред. Ю. Н. Каптуревского. — СПб.: Питер, 2001. — 688 с.
8. Чувардинський О. Г. Зовнішня політика України в умовах світової економічної інтеграції й глобалізації // Економіка та держава. — 2006. — № 2. — С. 36—39.